

**TIL VA NUTQ GRAMMATIKADA: METOD VA NAZARIY
YO'NALISHLAR**

Maqola yozuvchi; To'lg'ina Marziyaxon

ADCHTI Roman german va slavyan tillari fakulteti

nemis tili yo'nalishi 4-kurs 401-kurs talabasi

ILMIY RAHBAR: Ismanova Odinaxon

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada “til” va “nutq” tushunchalarining grammatikadagi o‘rni, ular o‘rtasidagi farqlar hamda ularni o‘rganish metodlari va nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi. Til – ijtimoiy hodisa sifatida, nutq esa uning amaliy ifodasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Grammatikada bu ikki tushuncha qanday ajratilishi, metodologik yondashuvlar va zamonaviy lingvistik yo‘nalishlarda qanday talqin etilayotgani haqida fikr yuritiladi.*

KALIT SO‘ZLAR ; *Til, nutq, grammatika, metod, nazariya, lingvistika*

Аннотация: *В статье рассматриваются понятия «язык» и «речь» в грамматике, их различия и взаимосвязь, а также методы и теоретические подходы к их изучению. Язык рассматривается как социальное явление, а речь — как его практическая реализация. Особое внимание уделено методологическим и лингвистическим направлениям в грамматике.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА; *Язык, речь, грамматика, метод, теория, лингвистика*

Annotation: *This article discusses the concepts of "language" and "speech" in grammar, their distinctions and interrelations, and the methods and theoretical approaches used in their study. Language is viewed as a social phenomenon, while speech is its practical expression. Emphasis is placed on methodological and theoretical approaches in modern linguistics.*

KEYWORDS; *Language, speech, grammar, method, theory, linguistics*

Kirish

Tilshunoslikda "til" va "nutq" tushunchalari asosiy nazariy kategoriyalardan biridir. Bu ikki tushuncha ko'p hollarda bir-biriga sinonim sifatida ishlatilsa-da, ular orasida muhim farqlar mavjud. Til — bu ijtimoiy hodisa, turg'un va umumiy tizim bo'lsa, nutq — bu individga xos, konkret holatda vujudga keladigan hodisadir. Grammatikada til va nutqni alohida tahlil qilish zarurati ushbu tushunchalarning tilda qanday ifodalanganini to'g'ri tushunish uchun muhimdir.

1. Til va nutq tushunchalarining farqlari

1.1 Tilning xususiyatlari

Til – jamiyat a'zolari o'rtasidagi muloqotni ta'minlovchi belgilar tizimi. Bu tizim o'zgarmas grammatik qonunlar, morfologik va sintaktik birliklardan tashkil topgan. Til jamiyatda tarixiy shakllanadi va avloddan avlodga o'tadi.

1.2 Nutqning xususiyatlari

Nutq — tilning real qo'llanish shakli. U og'zaki yoki yozma holda bo'lishi mumkin va ayni bir vaqtda, ayni bir shaxsga xos bo'ladi. Nutq individuallikka ega, emotsional rang-baranglik bilan boyitilgan.

2. Grammatikada til va nutq yondashuvi

2.1 Struktural yondashuv

Strukturalistlar (F. de Sossyur) fikriga ko'ra, til – turg'un struktura bo'lsa, nutq – uni amalga oshiruvchi hodisa. Grammatik tizim tilning bir qismi sifatida tahlil qilinadi.

2.2 Transformatsion-generativ grammatika

N. Xomskining modeli tilni faqat strukturaviy tizim emas, balki inson ongidagi ichki kompetensiya sifatida ko'radi. Nutq esa bu kompetensiyaning aktual ko'rinishi hisoblanadi. Ushbu yondashuvda grammatik kompetensiya va performans tushunchalari ajratiladi.

2.3 Funktsional yondashuv

Bu yondashuvda til birliklarining muloqotdagi roli va funktsiyasi tahlil qilinadi. Nutq esa shu birliklarning real situatsiyada ishlatilishidir. Masalan, M.A.K. Halliday sistem-funktsional grammatikasi aynan nutq holatlarini markaziy o'ringa qo'yadi.

2.4 Kommunikativ yondashuv

Kommunikativ yondashuv tilni axborot uzatish vositasi sifatida, nutqni esa axborot almashishning dinamik shakli sifatida o'rganadi. Grammatik tahlilda so'z tartibi, emotsional ohang, intonatsiya muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Amaliy grammatik tahlilda til va nutq o'rni

3.1 Matn grammatikasida

Matn grammatikasi til birliklarining nutqdagi o'zaro bog'liqligini tahlil qiladi. Gaplararo bog'lanish, pronominal ishoralar, tematik-rimatik tuzilma orqali nutqdagi tildan foydalanish ochib beriladi.

3.2 Sintaktik konstruktsiyalar

Nutqda ba'zan grammatik qoidalar buzilgan holatlar uchraydi: elipsis, inversiya, omissiya. Til qoidalari esa bu holatlarni istisno deb hisoblaydi. Bu grammatik tahlilni murakkablashtiradi.

3.3 Nutqiy aktlar nazariyasi

Til birliklari orqali amalga oshiriladigan nutqiy aktlar (e'lon qilish, so'rash, iltimos qilish, va h.k.) grammatik strukturalar bilan uzviy bog'liqdir. Bu o'rganishda tilning ko'p qatlamli ma'nosi tahlil qilinadi.

4. Grammatik metodlar orqali til va nutqni o'rganish

4.1 Deskriptiv metod

Tildagi mavjud grammatik birliklarni tavsiflab beradi. Bu metod tilni o'rganishda asosiy vosita hisoblanadi, biroq nutqdagi individual shakllarni to'liq qamrab olmaydi.

4.2 Statistik metod

Nutqdagi til birliklarining chastotasini aniqlash orqali grammatik qonuniyatlar yuzaga chiqariladi. Ushbu metod korpus lingvistikasi doirasida qo'llaniladi.

4.3 Psixolingvistik metod

Til va nutqni inson ongidagi idrok va tushunish jarayonlari bilan bog'laydi. Grammatik strukturani idrok qilish va uni ishlatish tahlil qilinadi.

Xulosa

Til va nutq grammatikadagi eng muhim tushunchalardandir. Ularni nazariy jihatdan ajratib olish va amaliy metodlar orqali tahlil qilish tilshunoslik va grammatik

tadqiqotlar samaradorligini oshiradi. Grammatikada nazariy yondashuvlar (struktural, funksional, kommunikativ) va metodlar (deskriptiv, transformatsion, psixolingvistik) til va nutq o'rtasidagi bog'liqlikni aniq ko'rsatib beradi. Bu esa til o'rgatuvchi va tarjimonlar uchun amaliy ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. — М.: Прогресс, 1977.
2. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. — М.: Прогресс, 1972.
3. Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. — London: Arnold, 1994.
4. Абдуазизов А. Лингвистик тафаккур асослари. — Тошкент: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
5. Шукуров Н. Tilshunoslikka kirish. — Тошкент: TDPU, 2019.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. — Cambridge University Press, 2003.
7. 10. Burxonovich, A. O. (2024). ZOOFRAZEMALARNI TADQIQ QILISHDA DA TISHKINA TAHLIL METODI (RUS VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA). PEDAGOG, 7(9), 131-134.
8. 11. Azamov, O. (2023). ZOOFRAZEMALARNI NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH TAMOYILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(23), 100-106.
9. 12. Urunbayevna, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).
10. 13. Dadajonova, S., & Bozorova, G. (2025). CORRECT PRONUNCIATION FORMATION IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS (USING GERMAN AS AN EXAMPLE). International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 250-253.
11. 14. Muxtarovna, Q. N. (2025, March). NEMIS VA O 'ZBEK TILLARI MISOLIDA KOMPLIMENTNING TILSHUNOSLIK VA MADANIYATSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).

12. 15.ҚОДИРОВА, Н. М. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ Учредители: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан, (2), 85-99.
13. 16.Akbaraliyeva, N.G. (2024). TARJIMADAGI TIL VA MADANIYAT MUVOFIQLIKLARI. PEDAGOG , 7 (9), 135-137.